

Vanmorgen kreeg ik een brief uit Afrika. Hij voelde warm aan, de zon zat nog als verstekeling in de envelop. Maar toen ik hem openmaakte kreeg ik kippenvel: er zat een doodsbericht in.

Een krantenknipsel zonder afzender. 'Tragische dood Susan Courtland' stond er boven het artikel. Verbazend hoe een exotische postzegel en een rafelig stuk buitenlandse krant je zintuigen op reis kunnen sturen. Opeens rook ik brandend hout, vuurtjes voor het avondmaal, vis, ezels en de gronderige geur van blote bovenlijven en modder, opgewoeld door een gemene zee. De geuren van Susans eiland. Ik zag haar lopen, moeilijk door het mulle zand, ik zag haar in haar huis, pratend, alsmaar pratend, en achter haar de zee. Ik voelde haar eenzaamheid over me heen golven. En ik was weer de afstandelijke waarnemer, de luisterende man die alles in zich opnam, nauwelijks in staat tot troosten, al moet mijn gezelschap Susan niet onberoerd hebben gelaten.

Susan Courtland. Haar naam stond vet gedrukt. Letters als zwarte vlaggen, ze gaven nog af ook. Nog voor het bericht goed en wel tot me doordrong, waren mijn duimen al in de rouw.

Tragische dood? Voor wie? Veel mensen zullen er niet om haar groeve hebben gestaan. Toch eerde de krant haar met mooie woorden en een tekening. Een zonsondergang, ook vlekkerig, zo moet ze er duizenden hebben gemaakt.

De krant noemde haar een kunstenaar met een grote liefde voor Afrika. 'Erkenning van haar werk bij de internationale gemeenschap... opmerkelijke verschijning... verlies voor het eiland.'

Die Susan. Dat een van haar tekeningen ooit nog eens de krant zou halen. Bij mijn weten heeft ze nooit ergens geëxposeerd. Verlies voor het eiland? Ik vrees dat de bewoners daar heel anders over dachten. De schrijver van het artikel had zich maar wat op de mouw laten spelden, hier sprak het vasteland, de eilanders wisten wel beter wat haar 'internationale erkenning' waard was. Of kwam deze postume lof van de paar buitenlandse toeristen die een bezoek aan het eiland met een van haar tekeningen hadden moeten bekopen? Ik zal hun verbaasde blikken niet licht vergeten. Al één voet op de loopplank, één nog op de pier en Susan die hun het pad versperde. De zwerm kralen- en beeldjesverkopers konden ze nog makkelijk van zich afslaan, maar een oude blanke dame die hun een map tekeningen voorhield?

'Is het van hier?'

'Ziet u dat niet?'

'Het is zo modern...'

'En toch laat ik me door iets eeuwenouds inspireren.'

'Wat stelt het voor?'

'Eiland in ondergaande zon.'

'O... ik dacht dat het een nijlpaard was. Een badend nijlpaard met twee oortjes.'

Tekeningen verkopen was een ernstige zaak voor Susan, ze leefde ervan. 'Ik schilder de leegte,' zei ze tegen toeristen die minder in haar tekeningen zagen. Er trapte altijd wel iemand in. Haar artistieke betekenis was nul. Susan heeft heel iets anders voor het eiland betekend, al kon ze daar bezwaarlijk trots op zijn. Zonder haar zou het eiland tot op de dag van vandaag zijn blijven voortsukkelen in een eindeloze reeks

van lauwe zonsondergangen. Dankzij Susan stond het voor iedereen op de kaart.

Helaas vermeldde het knipsel niets over de achtergrond van haar sterven. ‘Tragische dood...’ zei me niets, de mensen dekken de dood nu eenmaal graag toe met clichés. Toch is het een woord dat bij een bezoek aan het eiland algauw bij je opkwam, de bewoners gebruikten het vaak, hun leven zinderde van tragiek. Ik kon natuurlijk een paar mensen bellen, als ik verbinding kreeg en de telefoonkabel niet weer eens kapot was gevaren. Maar ze zouden mijn nieuwsgierigheid niet op prijs stellen. Zo prettig was mijn afscheid niet geweest. Bovendien, wie had zich nou echt voor Susan geïnteresseerd? Ze hoorde er zo zichtbaar niet bij... een vreemde blanke dame die onderweg in Afrika was blijven hangen. Je kon zien dat ze mooi was geweest, vroeger, voordat de armoe en de tijd haar te pakken kregen... rafels aan haar kleren, verwaaid, verweerd en een gezicht als een ouwe tas. Taai, dat wel. Iemand die de beste plekken opzocht én inpikte. Wat dat betreft had ik iets met haar gemeen, ook ik was zo’n zwerver geweest. Als ik maar lang en goedkoop ver weg bleef. Weg van lasten en plichten. Jezelf ontdekken, noemden we dat toen. Modieuze hippiepraatjes. Je ontdekte hooguit hoe goed je het had.

De verleiding om nooit meer terug te keren was me niet vreemd, maar de burgerman in mij vreesde te verslonzen en uiteindelijk heb ik toch voor een carrière gekozen, voor regelmatig naar de kapper en pensioen. Al was het bijna noodzaak een beroep te kiezen waarbij ik veel moest reizen. Want ‘thuis’ bleek na al mijn omzwervingen niet meer te bestaan. Ik was een vreemdeling in mijn eigen cultuur geworden. Ik begreep niet waar mijn oude vrienden zich druk over maakten. Dat sudderde maar langs hetzelfde parcours... huizen, hypotheken, kinderwagens. Misschien lag het aan mij, altijd

een eenling geweest. Onderweg was ik ook een buitenstaander. Ik wilde iets anders doen, de ongelijkheid bestrijden – zo noemde ik dat toen – mij inzetten voor de derde wereld – mensen helpen, hoe bang ik ook was iemand van vlees en bloed nabij te komen.

Susan ontmoette ik op een van mijn dienstreizen. Tijdens mijn zwerftochten op het eiland was ze me direct opgevallen. De oude blanke dame met de tekenmap. Ze zocht haar klanten uitsluitend bij de pier, alleen toeristen die vertrokken durfde ze aan te spreken, alsof ze bang was later ooit nog een koper van haar tekeningen onder ogen te komen. Niet dat ik op een praatje uit was, maar ze deed zo haar best me te ontwijken, dat ze me nieuwsgierig maakte. Wat een vreemde, afstandelijke vrouw. Ook de Afrikanen leek ze te mijden, ze keek afwezig langs ze heen, met die vreemde ogen, grijs, niet koel. (Pas later merkte ik dat er op haar tekeningen nauwelijks mensen voorkwamen.)

Zodra het om verkopen ging veranderde ze echter zichtbaar. Map tegen haar borst en een hand met wapperende tekeningen in de lucht... een en al glimlach en verleiding. Waren de laatste passagiers aan boord, dan borg ze dat masker, samen met haar tekeningen, weer op. De omgang met mensen kostte haar zichtbaar moeite. En weer herkende ik iets van mezelf in haar. Ook zij was een alleenloper.

Terug van haven naar dorp liepen de kinderen achter haar aan. Waar ze voorbischuifelde, stoven de zinnen op.

‘Pas op, pas op, daar komt ze.’

‘Neem niks van haar aan.’

‘Ga nooit met haar mee.’

‘Moordenaar, moordenaar!’

Ik was al eens voorzichtig achter zo’n jouwende meute aangelopen en wist dat ze in een hoog huis achter dikke muren

woonde. Aan het eind van het dorp, naast de moskee. De beste plek voor wie van leeg uitzicht hield, zee aan de ene kant, jungle aan de andere. Soms hoorde je apen boven de branding uit kriesen, maar dat was niets vergeleken bij het geblèr van de muezzin. Dat ze daar niet gek van werd! Vijf keer per dag klom hij naar de megafoon boven in de minaret en riep de gelovigen op tot gebed. Je wist precies hoe laat het was.

Tijd zong op het eiland. Vroeger leefden de mensen bij de klok van de katholieken, maar de steeds heviger wordende woestijnwinden hadden het uurwerk onklaar gemaakt. Volgens de kerk was het pure sabotage, anderen zagen er de hand van Allah in. Sinds de toevloed van vluchtelingen uit het zuiden van het vasteland – merendeels moslims – was de stem van de islam op het eiland luider geworden. Het was allemaal een gevolg van de Verandering. Het hele eiland gonsde van verandering.

Vijf keer per dag: ‘Al-lâhou akbarou’... en overall – op de pleinen, op de pier, op het strand – keerden de gelovigen hun kont naar het westen. Ritme, alles had een ritme op het eiland. Elk gebed bracht vaste rituelen met zich mee. Water pompen, brood halen, zee-egels van de pier schrapen, kijken naar de landvogels die kriesend over het eiland vliegen, op zoek naar een schuilplaats voor de nacht. Elke dag weer. Tijd was ook een cirkel op het eiland. Er viel niet uit te ontsnappen, ook voor alleenlopers niet.

‘Ik heb de indruk dat u me achtervolgt,’ zei Susan, toen ik haar op een ochtend na het tweede gebed voor de zoveelste keer passeerde.

‘Dat lijkt maar zo,’ zei ik, ‘we wonen bij elkaar in de buurt. De broodboot is net aangekomen en iedereen wil er op tijd bij zijn. Er is altijd te weinig, zoals u weet.’

Susan moest het met een zucht beamen. Het kopen van ons dagelijks brood werd bepaald door ongeschreven wetten. Er

waren twee stalletjes op hetzelfde plein, één katholiek, één muzelman. Ze bezaten niet eens een oven. De grond van het eiland was te arm om eigen graan of maïs van te oogsten. Het brood werd in de hoofdstad op het vasteland gebakken en daar bepaalde men ook op hoeveel brood het eiland recht had. Was de bevolking gehoorzaam, dan bleef de prijs kunstmatig laag; dreigde er opstand, dan steeg de prijs en kwam er minder. Zo wist de regering macht aan liefdadigheid te verbinden. Als zo'n tijdelijk dieet niet hielp, liet de president de stroom afsnijden, of de telefoons van de rijken. De eigenzinnige bevolking moest op alle niveaus voelen wie uiteindelijk de baas was.

De eilanders hielden niet van gezag. Een bevel gooide je met je kin omhoog terug in de wind. Zei het vasteland nee, dan zei het eiland ja; ook als nee ze beter uitkwam. Reden de auto's op het vasteland rechts, dan hield het eiland links. Dat wil zeggen, de ezels. Want er waren helemaal geen auto's op het eiland; de ezelskar gaat er door voor taxi. Niemand had het nodig gevonden de zandpaden te verbreden en te verhardden. Het eiland was ooit een verzamelplaats voor slaven geweest en de bevolking toonde zich sindsdien overgevoelig voor knechtschap.

Dat wist ik natuurlijk allemaal nog niet toen ik voor mijn eerste stokbrood in de rij stond, al viel het me wel op dat niemand van de ene naar de andere rij overliep, ook als een van de stallen even minder klandizie had. Men kocht niet bij twee verschillende geloven – dat was een ongeschreven regel op het eiland. Apart bleef de vrede bewaard. 'De katholiek is een spion van de regering,' beet een jonge moslim mij toe toen hij me aanstalten zag maken naar de andere, kortere rij over te stappen. Die arme Susan raakte er helemaal van in verwarring. Ik had haar al een paar keer in vertwijfeling op het plein zien staan. Innerlijk verscheurd voor wie ze nou kie-

zen moest. Eén stap naar links, naar rechts, in de rij voor de ene, dan weer voor de andere. Na een lichte aarzeling besloot ik de ene dag bij de een, de andere dag bij de ander mijn stokbrood te kopen. Zo'n houding hoort bij mijn werk. Ik word geacht onbevooroordeeld te zijn. Ook kinderen van een spion moeten eten. Elke clan weefde zijn eigen web, ik was niet van plan me erin te laten verstrikken. Susan ging te vaak met lege handen naar huis.

Mijn grondigste lessen in eilandrituelen kreeg ik van een buitenlander, een roodharige Brit nota bene. Deze jongeman, die door iedereen William werd genoemd en die op eigen houtje een Ecologisch Centrum was begonnen, streed voor een schoner milieu en leerde de eilandjeugd hun Fantablikjes braaf in de door hem geplaatste prullenbakken te gooien. Hij nam het begrip milieu wel erg ruim, hij bemoeide zich ook met de omgangsvormen. Hij dichtte de bevolking de eigenaardigste diepzinnigheden toe, een onwetende blanke zou in zijn lomtheid volgens William grote schade kunnen aanrichten. Gewoonlijk weet ik dat soort 'ingewijden' op reis te vermijden, maar dit keer moest ik me zijn inzichten laten welgevallen. Ik was namelijk afhankelijk van de man, het ongeluk wilde dat hij de enige was die me een schoon bed en een propere kamer kon verhuren. Het eiland bleek maar één goor hotelletje te bezitten, dit als gevolg van het feit dat het vasteland de harde valuta van de toeristen liever voor zichzelf hield en alleen dagtochten naar het eiland organiseerde. Voor wie niet geheel door vlo en muskiet wens te worden leeggezogen was Williams Ecologisch Centrum het enige alternatief.

Mijn aanwezigheid mocht geen evenwicht verstoren, zei William en hij kon het niet nalaten mij elke ochtend aan het ontbijt over de omgangsregels te onderhouden. Voor hem

was Afrika een continent dat je niet zonder het zorgvuldig bestuderen van de bijsluiter mocht betreden. Ik hield me maar van den domme – een voorwaarde in mijn vak – en was niet van plan hem te vertellen dat ik wel eens vaker in deze contreien had rondgereisd. Ik knoopte alles goed in mijn oren. Regel één: wie iets geeft verwacht een tegengebaar. Neem dus nooit iets van een ander aan. Regel twee: op dit eiland wordt niet hardop geteld. Tellen herinnerde aan de slaventijd, toen de Afrikanen als nummers de boten in werden gestuurd. Tellen deed je in stilte, met je vingers op de rug, of met een zakjapannertje. Drie: niet naar mensen wijzen. Vier: nooit iemands voornaam in het donker noemen.

‘Waarom is dat?’

‘Geesten kunnen iemands naam stelen en zo bezit van een ziel nemen.’

‘Wat voor geesten?’

‘Doodgemartelde slaven, verdronken zeelui.’

‘En dat geloof je?’

‘Het leed van de slaven heeft het eiland getekend, ze dolen nog rond, ’s nachts huilen ze in de kelders.’

Het onderaards gejammer was me de eerste nacht al opgevallen. Maar de vraag of het ook krolse katers konden zijn, beschouwde William als sarcastisch. ‘Kijk,’ zei hij, ‘zo’n houding getuigt nu van westerse arrogantie.’

Het Ecologisch Centrum zou de Afrikanen hun trots helpen teruggeven. En William zou de mensen persoonlijk trainen zich weerbaarder op te stellen. Te veel Afrikanen waren door de schijnsuperioriteit van het Westen verblind en door het klakkeloos overnemen van ‘het moderne’ van hun verleden vervreemd geraakt. De harmonie was verbroken. Wat dit alles nu met ecologie te maken had, durfde ik nauwelijks te vragen, maar het kwam erop neer dat het Westen Afrika te veel als een vuilnisvat gebruikte. Europese kerncentrales en

chemische industrieën dumpten er straffeloos hun afval. Geen Afrikaanse minister die er een probleem in zag, en deed hij dat wel, dan werd het via zijn bankrekening opgelost. Het Ecologisch Centrum wilde deze mentaliteit bestrijden. William had Europa afgeschreven, Afrika viel nog te redden. Respect, daar ging het om. Niet alleen respect voor de band met de aarde – de letterlijk geestrijke grond van de voorvaders – maar ook voor de tradities zoals die nog leefden in de harten van het volk.

Het eiland was de best denkbare uitvalsplek voor deze miserie. Een uur varen van de hoofdstad en schuin tegenover de delta die het vasteland in tweeën snijdt. Juist een oud slaven-eiland moest in Afrika een bevrijdend voorbeeld stellen. Niet langer slaaf van westerse consumptiedrift en groei. Ik praat hem maar na, want zo ongeveer zei hij het.

William wist binnen de kortste keren de portemonnee van het schuldige Westen aan te spreken. Met behulp van buitenlandse giften liet hij twee slavenhuizen restaureren en benoemde zichzelf tot bezoldigd directeur. Maar toen hij zich tegen de invoer van ijskasten, waspoeder en insectenbestrijdingsmiddelen begon te verzetten, kreeg hij het met de regering aan de stok. Een kritische houding ten opzichte van het milieu mocht geen onrust zaaien. Het was afgelopen met cursussen aan studenten uit binnen- en buitenland, de post kwam niet meer aan, de telefoon werd regelmatig afgesneden, kortom, het Centrum werd officieel geboycot.

Hoe slechter het Ecologisch Centrum liep, des te groter werd Williams aanzien op het eiland. Niet dat ze begrepen wat hij precies uitspookte, maar iemand die door de hoofdstad werd gedwarsboomd kon altijd op de sympathie van de bevolking rekenen. Om zijn personeel toch bezig te houden, moest William zich ertoe verlagen zijn mooiste kamers aan doorgaande reizigers te verhuren.

Ik was die dagen zijn enige gast en zo kon hij me elke ochtend ongestoord de les lezen. Hoe meer ik mijn eigen wegging, hoe jaloers er hij werd. Ik kreeg sterk de indruk dat hij me achtervolgde. Wat te denken van die keer dat ik tijdens een van mijn inspecties naar een stel jonge kerels stond te kijken die een verlaten slavenhuis probeerden te kraken. Eén stond boven op het gammele dak met een touw in zijn hand, de ander gaf hem van beneden wrakhout aan. Ik wilde voor een uit zijn lus glijdende balk waarschuwen, maar ik had nog niks gezegd of William stond naast me. 'Pas op, niet wijzen!' zei hij. Totaal tegen de regels! Wijzen herinnerde aan de slaventijd: stak iemand een vinger naar je uit, dan kon dat een spoedig vertrek van het eiland betekenen. Had ik niet gezien hoeveel mensen op het eiland een opzichtige talisman droegen? Daarmee probeerden ze zich te weren tegen het boze oog én tegen boze, wijzende vingers. Ik stak mijn handen in mijn zakken en besloot voortaan in bijzijn van William iedereen te laten doodvallen. Het werd me al snel duidelijk dat het hele verhaal door de vluchtelingen was verzonnen. Zij droegen die dingen – een toverspreuk verstopt in een propje rood geitenleer – meegenomen uit het zuiden van het vasteland, dat ze bij honderden hadden verlaten om een veilig onderkomen op het eiland te zoeken. De ruïnes puilden uit van deze talismandragers en om zeker van hun rust te zijn vertelden ze rond dat wie een vinger naar hen uitstak door zijn eigen hand zou worden gestraft. Als er geen oude tradities meer waren, zocht William gretig naar nieuwe.

'En blijf van de palmwijn af,' waarschuwde William me op een ochtend aan het ontbijt nadat hij me voor de zoveelste keer op de geboden en verboden had gewezen.

'Wat is daar nu weer mis mee?'

'Het is slecht voor de bomen,' zei hij laconiek.

Had William me ook al tot buiten het dorp gevolgd, waar